

7. Slovenske politične stranke in okoljski diskurzi: hegemonija »zelenega« kapitalizma

Marko Hočevar

Uvod

Že desetletja nazaj je bilo jasno, da bo zaradi naraščajočih povprečnih temperatur, taljenja ledu in naraščajočih izpustov toplogrednih plinov podnebni zlom postal realnost. Razvilo se je veliko različnih razprav in pristopov pri preučevanju in razumevanju teh fenomenov. Če izvzamemo podnebne skeptike, je vse bolj splošno in javno sprejeto dejstvo, da dravimo naproti zelo verjetni katastrofi. V tem kontekstu se najpogosteje predlagajo tehnološke rešitve, ki naj bi vodile k manjšemu onesnaževanju in manjšim emisijam toplogrednih plinov, ne da bi spremenili osnovne elemente in dejavnike, ki so strukturna gonila podnebne krize – produktivizem, zasledovanje dobičkov in strukturna potreba po rasti znotraj kapitalističnega produkcijskega načina (Foster, 2002; 2020; Dryzek, 2018; D'Alisa et al., 2019; Kallis et al., 2019; 2020).

Cepprav so rešitve za okoljske probleme največkrat predstavljene kot izključno »znanstvene« in »tehnične«, vse temeljijo na določenih družbenih, ekonomskih in političnih predpostavkah (D'Alisa et al., 2019; Eckersly, 2019). V tem kontekstu je Ulrich Beck poudaril, da so v razpravah o pomembnih okoljskih vprašanjih vedno prisotne interpretacije, politične, ekonomske in družbene vrednote, interesi in potrebe (Beck, 2001: 29). Pri oblikovanju javnih politik se uporabljajo različni jeziki in koncepti, hkrati pa se skupnim problemom na globalni in nacionalni ravni pripisuje različen pomen, kar ustvarja tudi različne naracije o tem, kaj je treba storiti, da se prepreči okoljska katastrofa. V tem smislu obstajajo različni okoljski diskurzi, ki se spopadajo, si nasprotujejo ali pa se med seboj podpirajo (Dryzek, 2018).

Namen prispevka je analizirati in pojasniti okoljske diskurze, ki so bili vključeni v programe slovenskih političnih strank na državnozborskih volitvah v Sloveniji spomladi 2022. V Sloveniji so zelene stranke navzoče že od leta 1991 (za pregled razvoja zelenih strank v Sloveniji in njihove politične

vloge glej: Fink Hafner in Knep, 2015; Fink Hafner et al., 2015; Fink Hafner et al., 2017). Ker pa je vprašanje okoljske krize postalo eno izmed ključnih nacionalnih in svetovnih vprašanj, so se tudi »nezelene« politične stranke v Sloveniji začele vse bolj posvečati okolju, predvsem na način povezovanja pomembnih infrastrukturnih, energetskih in tehničnih sprememb z reševanjem okoljske krize. Ta trend je opazen predvsem v zadnjih letih, potem ko je Evropska unija (EU) začela dajati večji poudarek okoljski problematiki, kar je kulminiralo v sprejetju Evropskega zelenega dogovora (EZD). V tem kontekstu se je v zadnjih nekaj letih problematika okoljske krize postopoma integrirala v vse segmente politike in strankarskih programov. Vendar pa različne politične stranke zagovarjajo tudi različne okoljske politike, ki so neposredno povezane z njihovimi drugimi temeljnimi političnimi koncepti, ukrepi in ideološkimi stališči, kar vodi do številnih različnih, prepletajočih se in nasprotujočih si okoljskih diskurzov, ki jih najdemo v programih slovenskih političnih strank.

Prispevek analizira programe različnih političnih strank, ki so nastopile na državnozborskih volitvah spomladi 2022. Kriterij za izbor političnih strank in njihovih programov je bil, ali je stranka na volitvah pridobila več kot 4 % (volilni prag) ali ne. Ta kriterij izpolnjuje pet strank: Gibanje Svoboda, Slovenska demokratska stranka, Nova Slovenija, Socialni demokrati in Levica. Prek analize predvolilnih programov teh petih strank bomo iskali odgovora na dve raziskovalni vprašanji: 1) Kateri okoljski diskurzi so prisotni v slovenski strankarski areni ter kateri so hegemonski okoljski diskurzi? 2) Kako so ti okoljski diskurzi povezani z obstoječimi hegemonskimi okoljskimi diskurzi na ravni EU?

Da bi predstavili in analizirali obstoječe okoljske diskurze v njihovi kompleksnosti in protislovnosti, po uvodu nadaljujemo s kratko razlago epistemoloških in metodoloških temeljev analize: najprej skiciramo temeljne okoljske diskurze, kot jih predstavi John S. Dryzek (2018) ter na kratko razložimo kritično diskurzivno analizo, kot jo je utemeljeval Norman Fairclough in ki bo metodološka osnova za analizo okoljskih diskurzov. V tretjem delu predstavimo kratko zgodovino razvoja okoljskih diskurzov v dokumentih EU. Temu delu sledi kritična diskurzivna analiza strankarskih programov za leto 2022 izbranih političnih strank. V petem delu se osredinimo na primerjavo in razlago hegemonskih diskurzov v slovenski strankarski areni v odnosu do hegemonskih okoljskih diskurzov na ravni EU. Sklepni del ponuja kratko analizo okoljskega dela koalicijske pogodbe nove vlade ter refleksijo implikacij in protislovij reprodukcije kapitalističnega *statusa quo* v kontekstu predlaganih pretežno tehnoloških in tržno determinističnih rešitev.

Svet okoljskih diskurzov in kritična diskurzivna analiza

Temeljno epistemološko izhodišče raziskave predstavlja tipologizacija okoljskih diskurzov, kot jih predstavi John S. Dryzek v svoji knjigi *Politika zemlje: okoljski diskurzi* (2018).¹ Dryzek predstavi devet različnih okoljskih diskurzov. Gre predvsem za grobo skico, ki jo Dryzek ponudi in ki je vodilo za lažjo orientacijo in/ali raziskovanje okoljskih diskurzov po dveh merilih: 1) ali diskurzi temeljijo za reformističnih politikah ali radikalnem odmiku od obstoječega stanja; 2) ali gre za bolj domiselne ali plehke oz. prozaične razlage in predloge, kako se soočiti z okoljsko krizo. V tem kontekstu Dryzek razlikuje med štirimi širšimi sklopi okoljskih diskurzov: 1) *diskurz razreševanja problemov* razume politično-ekonomski *status quo* kot edini možen: vse, kar se lahko naredi, so manjše prilagoditve in pragmatičnost pri reševanju problemov; 2) *diskurz omejitve in preživetja* temelji na tem, da neomejena rast in izkoriščanje naravnih virov vodita v katastrofo, saj nam Zemlja nalaga omejitve; 3) *trajnostnost* kot diskurz zaznamujejo domiselni pristopi, kako se na reformističen način soočiti s podnebnimi spremembami; 4) *zeleni radikalizem* je krovni diskurz globokih družbenih sprememb, ki na domiselne načine poskušajo spremeniti *status quo* (Dryzek, 2018: 25–27). Znotraj teh štirih širših diskurzov Dryzek sistematično razdela devet okoljskih diskurzov, ki jih prikazujemo v Tabeli 7.1.

Tabela 7.1: Shematski prikaz okoljskih diskurzov

	Reformizem	Radikalizem
Prozaičnost	1. Razreševanje problemov	2. Omejitve in preživetje
	1.1 Administrativni racionalizem	2.1 Preživetjenizem
	1.2 Demokratični pragmatizem	2.2 Neomejena rast (prometjstvo)
	1.3 Ekonomski racionalizem	
Imaginativnost	3. Trajnostnost	4. Zeleni radikalizem
	3.1 Trajnostni razvoj	4.1 Zelena zavest
	3.2 Ekološka modernizacija	4.2 Zelena politika

Vir: Dryzek (2018).

1 Za uporabo Dryzekove tipologizacije v empiričnih analizah okoljskih diskurzov glej: Doulton in Brown (2009); Takahashi in Meisner (2012); Gustafsson (2013); Cotton (2015); van Eck in Feindt (2022).

V okviru diskurza razreševanja problemov Dryzek identificira tri različne okoljske diskurze: *administrativni racionalizem*, *demokratski pragmatizem* in *ekonomski racionalizem*. Diskurz *administrativnega racionalizma* Dryzek opredeli kot diskurz razreševanja problemov, ki temelji na poudarjeni vlogi strokovnjakov in tehnokratov, pri čemer izhaja iz »naravnosti« obstoječega liberalnega kapitalizma. Temeljna premisa tega diskurza je, da vse probleme, ki obstajajo, najbolje lahko rešijo eksperti v sodelovanju znotraj državnih upravnih struktur. *Demokratski pragmatizem* temelji na zagovoru bolj demokratičnega reševanja okoljskih problemov, pri čemer je poglavitni razlog za demokratizacijo reševanja okoljskih problemov predvsem potreba državnih administracij, »da bi si z vključitvijo širše javnosti zagotovili legitimnost« (Dryzek, 2018: 122). Vednost naj ne bi bila centralizirana v rokah ekspertov, temveč je treba v javnopolitične procese vključiti tudi druge akterje (NVO-je, državljane, različne javnosti). *Ekonomski racionalizem* Dryzek opredeli kot diskurz, ki je zavezan »inteligentnemu razvoju tržnih mehanizmov za doseganje javnih ciljev« (Dryzek, 2018: 147). V ospredju so predlogi bodisi o privatizaciji naravnih virov bodisi o vpeljevanju konkurence in tržnih mehanizmov – ne pa tudi nujno privatizacije – na področje okoljskih politik².

Znotraj širšega diskurza *omejitev in preživetja* Dryzek izpostavi dva protislovna okoljska diskurza: *preživetjenizem* in *prometejstvo*. *Preživetjenizem* temelji na predpostavki, da ima vsak ekosistem neko maksimalno nosilno zmogljivost. Če je ta nosilna zmogljivost presežena, potem pride do degradacije ekosistema, zato populacija bodisi propade bodisi se znajde v veliki krizi, vse dokler se prek naravnih mehanizmov znova ne vzpostavi ravnovesje. V tem smislu so bile nosilne zmogljivosti Zemlje močno presežene. Zato naj bi bilo treba prepustiti elitam, vladam, tehnokratom, da najdejo nove rešitve in oblike samoomejevanja (Dryzek, 2018: 54). Drugi diskurz v tem okviru je diskurz *neomejene rasti*, ki temelji na *prometejstvu*, ki po Dryzku pomeni »neomejeno zaupanje v sposobnost ljudi in njihovih tehnologij, da razrešijo vse probleme – vključno z okoljskimi« (Dryzek, 2018: 66). Ta diskurz je nastal kot odziv na preživetjenizem. Diskurz neomejene rasti temelji na prepuščanju reševanja okoljskih problemov tehnološkim rešitvam. Ključni akterji so predvsem ekonomski, saj naj bi trg poskrbel za vse najboljše tehnološke rešitve.

Dryzek znotraj diskurza *trajnosti* identificira dva okoljska diskurza: *trajnostni razvoj* in *ekološko modernizacijo*. Trajnostni razvoj je postal eden izmed

2 Takšni zagovori reševanja problemov so zelo blizu *prometejskim* rešitvam. O prometejstvu bo več govora v nadaljevanju.

globalno prevladujočih okoljskih diskurzov že v 90. letih 20. stoletja. Trajni razvoj izhaja iz predpostavke, da je gospodarska rast nujna, toda takšna, ki ne ogroža rasti in razvoja prihodnjih generacij, hkrati pa mora biti okoljsko čim manj škodljiva in pravična. V tem okviru je ključno, da trajnostni razvoj temelji na reprodukciji kapitalizma, le da išče novo pot v zagotavljanju potreb sedanjih in prihodnjih generacij. *Ekološka modernizacija* je specifičen projekt in diskurz, ki predlaga reformo kapitalističnega gospodarstva. V ospredju so predvsem tehnološke rešitve, ki jih trg ne more sam prinesiti. Zato morata biti v ospredju vladno reguliranje in sodelovanje z industrijo. Ekološka modernizacija izhaja iz vprašanja, »kako naj kapitalistično družbo pripeljemo v okoljsko razsvetljeno dobo« (Dryzek, 2018: 202) zato, da se »bosta ekonomski razvoj in okoljska zaščita lahko nadaljevala z roko v roki ter se vzajemno krepi« (Dryzek, 2018: 204). Ekološka modernizacija se največkrat prikazuje kot nov način za zaslužek denarja (Dryzek, 2018: 201).

Širši diskurz *zelenega radikalizma* Dryzek razdeli na dva diskurza: *zelena zavest* in *zelena politika*. *Zelena zavest* je širok diskurz, v katerega Dryzek všteva globoko ekologijo, ekofeminizem, bioregionalizem, ekološko državljanstvo, zelene življenjske sloge, ekoteologijo itd.: »Bistvena pripovedna linija zelene spremembe zavesti je, da industrijska družba povzroča izkrivljen koncept oseb in njihovega mesta v svetu. Za ozdravljenje te situacije so potrebne nove vrste človeške občutljivosti, manj destruktivne do narave« (Dryzek, 2018: 230). Kot temeljno orodje za spremembo in preprečitev okoljskega zloma v tem diskurzu nastopa predvsem sprememba zavesti in idej. Diskurz *zelene politike* je širši od diskurza zelene spremembe zavesti in vključuje poudarek na potrebi po političnem delovanju in strukturnih spremembah. Gre za premik k spoznanju, »da imajo družbene, politične in ekonomske strukture pomemben vpliv, ki ga ni mogoče reducirati na občutljivost v njih živečih individuumov« (Dryzek, 2018: 254).

Predstavljenih devet okoljskih diskurzov bo »teoretski zemljevid« pri analizi programov strank. Z metodološkega vidika bomo za diskurzivno³ analizo znotraj strankarskih programov uporabili kritično diskurzivno analizo (KDA), kot jo je razvil Norman Fairclough, in sicer dialektično-odnosni

3 Diskurz tu razumemo kot »semiotične načine konstruiranja vidikov sveta (fizičnih, družbenih ali duševnih), ki jih je na splošno mogoče identificirati z različnimi položaji ali perspektivami različnih skupin družbenih akterjev« (Fairclough, 2010: 232). Bistveno je, da imajo diskurzi vedno tudi materialne posledice in da je okvir mišljenja vedno tesno povezan z interesi, idejami in tudi praksami, ki izhajajo iz tega okvira.

pristop. Fairclough poudarja, da KDA ni le analiza besedila, ampak je transdisciplinarna analiza med diskurzom in drugimi segmenti družbenih in političnih procesov (družbenimi strukturami, praksami in dogodki). Pomembno je, da se ne osredinimo samo na semiotične elemente, ampak tudi na zunajsemiotične: »KDA gleda na besedila kot na trenutek v materialni produkciji in reprodukciji družbenega življenja in analizira družbeno 'delo', opravljeno v besedilih, kot pomemben fokus materialistične družbene kritike« (Fairclough in Graham, 2010: 304). Poleg tega bomo uporabili tudi specifično metodo, ki sta jo razvila Reisigl in Wodak (2015: 29) – identificirali bomo tudi najpogostejše teme in ključne besede (tematike), ki obravnavajo okoljske probleme in s katerimi stranke v programih naslavljajo okoljske probleme in predlagajo rešitve.

V tem smislu bomo sledili Faircloughovemu poudarku, da KDA dejansko niha »med fokusom na strukture (zlasti vmesno raven strukturiranja družbenih praks) in fokusom na strategije družbenih akterjev«, pri čemer analizira družbene in politične interese in strukture ter kako agenti z uporabo specifičnih diskurzov uresničujejo svoje strategije (Fairclough, 2010: 233–234). Kot ugotavlja Fairclough, je pri analizi konceptov treba biti vedno zelo previden, saj imajo enake besede in koncepti lahko precej različne pomen v različnih diskurzivnih in zunajdiskurzivnih kontekstih (Fairclough, 2010: 7).

Podrobnemu branju programov strank bosta tako sledila iskanje ključnih besed in konceptov v okviru okoljskih delov programov strank ter tudi identifikacija ključnih akterjev na področju okoljskih politik. Izhajajoč iz tega bomo te ključne besede in koncepte med seboj primerjali ter jim – izhajajoč iz Dryzekove tipologije okoljskih diskurzov in v kontekstu širše politično-ekonomske in ideološke usmerjenosti konkretne stranke – tudi pripisali (nad)pomene. Na ta način bomo mapirali okvire okoljskih diskurzov znotraj katerih se gibljejo analizirani strankarski programi ter predstavili diskurzivne temelje konkretnih okoljskih ukrepov in politik, ki jih predlagajo stranke.

Evropska unija in okoljski diskurzi

Vloga Evropske unije (EU) na področju usmerjanja in določanja javnih politik in ideološko-idejnih okvirov držav članic je dobro raziskana.⁴ V tem kontekstu je pomembno, da je za lažje razumevanje umeščanja okoljskih

4 Za več o procesih evropeizacije glej: Featherstone in Radaelli (2003).

diskurzov analiziranih slovenskih političnih strank potrebna tudi analiza okoljskih diskurzov na ravni EU, saj je evropeizacija okoljskih diskurzov, in posledično okoljskih politik, vse bolj pomemben predmet preučevanja. EU s svojimi usmeritvami, finančnimi spodbudami in shemami (ne)posredno določa idejno-politični okvir naslavljanja okoljske krize ter tudi usmerja konkretne javne politike držav članic.⁵ V ta namen bomo v nadaljevanju analizirali temeljne dokumente EU v zadnjih dveh desetletjih in orisali obstoječe okoljske diskurze na ravni EU.

V Lizbonski strategiji iz leta 2000 je bila okoljska problematika še skoraj povsem prezrta. »Trajnostna rast« je sicer omenjena kot eden izmed osnovnih ciljev EU: »postati najbolj konkurenčno in dinamično, na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, sposobno trajnostne gospodarske rasti z več in boljšimi delovnimi mesti ter večjo socialno kohezijo« (Evropski svet, 2000). Poleg tega najdemo v dokumentu še en sklic na trajnostni razvoj: »Evropski svet posebej poziva k družbeni odgovornosti podjetij v zvezi z najboljšimi praksami vseživljenjskega učenja, organizacije dela, enakih možnosti, socialne vključenosti in trajnostnega razvoja« (Evropski svet, 2000). Razen teh dveh omemb je bilo vprašanje okoljskega zloma ali okoljskih problemov povsem odsotno.

Toda že leta 2001 je EU sprejela Evropsko strategijo za trajnostni razvoj. V tem kontekstu je trajnostni razvoj na ravni EU predstavljen kot »strategija za sprostitvev priložnosti za dolgoročne investicije« (Evropska komisija, 2001: 2). Poleg tega so zapisali, da se mora EU začeti zavzemati za »ločevanje degradacije okolja in porabe virov od gospodarskega in družbenega razvoja«, kar pa bo zahtevalo »močno preusmeritev javnih in zasebnih investicij v nove, okolju prijazne tehnologije« (Evropska komisija, 2001: 2). V tem dokumentu je tudi jasna tržna zavezanost EU na področju okoljske politike, saj so zapisali, da bodo »v svojih političnih in zakonodajnih predlogih dala prednost tržnim pristopom, ki zagotavljajo cenovne spodbude« (Evropska komisija, 2001: 7).

V prenovljeni Lizbonski strategiji iz leta 2005 je trajnostni razvoj predstavljen kot pomemben element razvoja EU, saj se sklicuje tudi na besedilo neuspešne Ustave EU in na Evropsko strategijo za trajnostni razvoj. V prenovljeni Lizbonski strategiji sta tako že v ospredju tudi učinkovita raba virov in razvoj zelenih tehnologij: »Komisija bo okrepila svoje spodbujanje

5 Za več o procesih evropeizacije na področju okoljskih politik glej: Jordan (2005); Ladi (2005); Braun (2016); Todor in Helepciuc (2021).

okoljskih tehnologij. Prav tako bo sprejela potrebne ukrepe za spodbujanje razvoja pristopov in tehnologij, ki EU omogočajo strukturne spremembe, potrebne za dolgoročno trajnostnost, na primer na področjih trajnostne rabe virov, podnebnih sprememb in energetske učinkovitosti« (Evropska komisija, 2005: 23).

Strategija Evropa 2020, ki je bila sprejeta leta 2010, je imela podnaslov Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. V tej strategiji so eksplicitno povezali zeleni prehod s konkurenčnim gospodarstvom, saj so zapisali, da ta dokument temelji na »spodbujanju[u] bolj konkurenčnega in zelenega gospodarstva, ki gospodarneje izkorišča vire« (Evropska komisija, 2010: 5). Poudarek na tehnološki podstati zelenega trajnostnega gospodarstva je postavljen kot središče trajnostne rasti. V Strategiji 2020 je zapisano, da trajnostna rast »pomeni izgradnjo trajnostnega in konkurenčnega gospodarstva, ki gospodarno izkorišča vire, se opira na vodilni položaj Evrope pri razvoju novih procesov in tehnologij, vključno z zelenimi tehnologijami, spodbuja postavitev pametnih omrežij s pomočjo informacijskih in komunikacijskih tehnologij, uporablja vseevropska omrežja ter krepi konkurenčne prednosti naših podjetij, zlasti v proizvodnji in med malimi in srednjimi podjetji, ter ozavešča potrošnike o koristih gospodarnega izkoriščanja virov« (Evropska komisija, 2010: 15). K temu so še dodali pomembno vlogo EU in držav članic na področju spodbujanja investicij v zelene tehnologije (Evropska komisija, 2010: 21).

Leta 2015 je Evropska komisija (EK) sprejela prvi akcijski načrt za krožno gospodarstvo, v katerem so zapisali, da je koncept krožnega gospodarstva »ključni prispevek EU k prizadevanjem za razvoj trajnostnega, nizkoogljičnega in konkurenčnega gospodarstva, učinkovitega z viri. Takšen prehod pomeni priložnost za preobrazbo našega gospodarstva ter ustvarjanje novih in trajnostnih konkurenčnih prednosti za Evropo« (Evropska komisija, 2015: 2). EU se je zavezala, da bo zagotovila regulatorni okvir, da bi krožno gospodarstvo poglobilo delovanje enotnega trga in zaradi možnih investicij. Hkrati so tudi poudarjali, da je krožno gospodarstvo velika priložnost za zasebni sektor za vlaganja predvsem na področju tehnologij, ki uporabljajo sekundarne surovine (Evropska komisija, 2015: 2–11). V duhu ekološke modernizacije in sodelovanja politike in industrije se je EU se je zavezala, da bo močno finančno podprla raziskave in razvoj za krožno gospodarstvo prek različnih shem in programov (Obzorja, LIFE) ter tudi skozi kohezijsko politiko (Evropska komisija, 2015: 19).

Marca 2020 je EK sprejela Novi akcijski načrt za krožno gospodarstvo. Osnova tega dokumenta je trajnostna naravnost. Poleg tega v tem

akcijskem načrtu najdemo postavljanje potrošnikov v ospredje ter tudi tehnološke rešitve kot temelj za »čistejšo in konkurenčnejšo Evropo«. Za pospešitev krožnosti v gospodarstvu so zagotavljali, da bo EU še naprej ponujala finančne instrumente, ki bodo temelj za zasebne investicije na tem področju (Evropska komisija, 2020: 17). V maniri ekološke modernizacije so zapisali, da bo sodelovanje podjetjem v procesu širitve krožnega gospodarstva »prineslo nove priložnosti v Uniji in zunaj nje. Ta napreden, a nepovraten prehod na trajnostni gospodarski sistem je nepogrešljiv del nove industrijske strategije EU« (Evropska komisija, 2020: 2). Povezovanje zelenega prehoda s konkurenčnostjo je tako torej ostal v ospredju tudi v obeh akcijskih načrtih za krožno gospodarstvo, pri čemer je bil največji poudarek na tehnološkem razvoju. Zavezanost k diskurzu ekološke modernizacije je tako postal še bolj izrazit.

Poleg vseh teh pomembnih dokumentov je EU leta 2019 sprejela tudi krovno strategijo EU – Evropski zeleni dogovor (EZD), ki povsem izhaja iz naslavljanja okoljske krize in v kateri je zeleni prehod povezan z vsemi različnimi segmenti gospodarske strategije. EZD temelji predvsem na ideji tehnološkega razvoja, veri v sodelovanje administrativnih struktur in industrije ter v tržne in kvazitržne regulacijske mehanizme. Krožno gospodarstvo je temeljni koncept zelenega dogovora in zelenega prehoda. Zeleni prehod je razumljen tudi kot nova »poslovna« priložnost: »Prehod je priložnost za razširitev trajnostnih gospodarskih dejavnosti, naravnanih na ustvarjanje delovnih mest. Na svetovnih trgih obstaja velik potencial za tehnologije z nizkimi emisijami, trajnostne izdelke in storitve. Podobno tudi krožno gospodarstvo ponuja velike možnosti za nove dejavnosti in delovna mesta« (Evropska komisija, 2019: 7). Poleg tega najdemo v EZD, sicer bolj kot podporo temeljnim tržnim in tehnološkim rešitvam, še poudarek na sodelovanju z deležniki, kapitalom, civilno družbo ter potrebe po spremembi življenjskega sloga in zavesti⁶ (glej: Evropska komisija, 2019).

6 V EZD je jasno, da gre za zelenjenje kapitalizma, pri čemer je tudi narava razumljena kot blago, kot »kapital«: »Evropski zeleni dogovor je odgovor na te izzive. Je nova strategija za rast, katere cilj je preobraziti EU v pravično in uspešno družbo s sodobnim, konkurenčnim in z viri gospodarnim gospodarstvom, ki v letu 2050 ne bo ustvarjalo nobenih neto emisij toplogrednih plinov in v katerem bo rast ločena od rabe virov. Njen cilj je tudi zavarovati, ohraniti in poživiti naravni kapital EU ter zaščititi zdravje in dobrobit državljanov in državljanek pred nevarnostmi, ki izhajajo iz okolja, in njegovimi učinki« (Evropska komisija, 2019: 2).

V EZD je Evropska komisija uporabila »jezik biznisa, institucionalne diplomacije, gospodarstva in tehnologije, da komunicira prihodnost trajnosti javnosti« (Eckert in Kovalevska, 2021: 3). V samem jedru je EZD zavezan tehnološkim in strokovnim »rešitvam« ter zelenjenju kapitalizma. V tem kontekstu je ta projekt »še ena različica modela zelene rasti, saj podpira in krepi življenjski slog srednjega razreda in tradicionalno vizijo industrijske družbe, vključno z njeno obsežno tehnologizacijo, mehanizacijo in avtomatizacijo« (Ossewaarde in Ossewaarde-Lowtoo, 2020: 11). Preskok, ki je bil narejen v EZD, se kaže na večjem poudarku na sodelovanju »deležnikov« in državljanov – ki se kaže v ideji o Evropskem klimatskem paktu⁷ (Schunz, 2022).

Strategija soočanja EU s podnebno krizo je v zadnjih dveh desetletjih prešla dolgo pot od popolnega zanemarjanja vprašanja okolja do koncentracije celotne gospodarske strategije EU okoli vprašanja zelenega prehoda in soočenja s podnebnim zlomom. V tem obdobju je tudi stalnica: zeleni prehod je na ravni EU vedno temeljil na protehnoškem, protržnem in protehnokratskem pristopu⁸ (glej: Genovese in Pansera, 2021; Samper et al., 2021; Schunz, 2022). Diskurzi trajnostnega razvoja in ekološke modernizacije so v samem središču srečevanja s podnebnimi spremembami na ravni EU.

Državnozbornske volitve in okoljski diskurzi v programih slovenskih političnih strank

K identifikaciji in razlagi okoljskih diskurzov v političnih programih strank bomo pristopili prek iskanja odgovorov na dve med seboj povezani vprašanji: 1) Katere so ključne ideje in predlogi, ki prevladujejo v strankarskih programih? 2) Kdo naj bi bili ključni akterji v teh procesih? Poglavja, namenjena okoljskim vprašanjem v programih strank, so različno dolga in jim je tudi dan zelo različen pomen (so pa navzoča v vseh analiziranih programih).

7 Demokratični deficit ali pa le privid demokratične vključenosti državljanov v oblikovanje zelenih politik je jasno razbrati iz EZD, pri čemer so državljani pogosto postavljeni po pomenu za investitorji, podjetji (Evropska komisija, 2019: 6).

8 Machin (2019) je pokazala na primeru Okoljskih akcijskih programov, ki jih od leta 1973 sprejema Evropska komisija, kako je ekološka modernizacija postala hegemonski okoljski diskurz na ravni EU. Ta analiza je pomembna, saj ravno tako izhaja iz Dryzekove teorije okoljskih diskurzov.

Cilj spodnje analize je predstaviti diskurzivne in idejne okvire, znotraj katerih se gibljejo različne stranke, ko naslavljajo okoljsko krizo, ter jih umestiti v širše diskurzivne mreže na ravni EU.⁹

Gibanje Svoboda

Stranka Gibanje Svoboda (GS), nesporna in velika zmagovalka državnoborskih volitev, je okoljsko problematiko postavila v ospredje. Že v uvodnem stavku programa so izpostavili, da so ključni problemi sodobnega časa »podnebne in demografske spremembe, migracije, spremenljivost trga dela« (Gibanje Svoboda, 2022: 2). Na ta način je stranka postavila nevarnost podnebnega zloma v isti rang z drugimi ključnimi problemi. Zato ne preseneča, da so posebej poudarili, da si vsi zaslužimo državo, »ki ji je mar za okolje, ki skrb za okolje poleg skrbi za človeka postavlja v center svojega delovanja« (Gibanje Svoboda, 2022: 7).

V njihovem programu je zelo opazno prepletanje tehnoloških, gospodarskih in ekoloških idej. Zeleni preboj je pomemben, ker naj bi omogočil »močno vpeto gospodarstvo v mednarodne tokove«, kar pa naj bi imelo za posledico »povečevanje dodane vrednosti slovenskega gospodarstva in s tem tudi več delovnih mest, ki ustvarjajo višjo dodano vrednost« (Gibanje Svoboda, 2022: 8). Hkrati so okoljske ukrepe tudi eksplicitno povezali z oblikovanjem okolja, ki bo omogočilo, da bo poslovanje podjetij »bolj pravično in privlačno, kar je tudi temelj zelenega preboja in trajnostnega razvoja gospodarstva« (Gibanje Svoboda, 2022: 8).

Diskurz ekološke modernizacije je najbolj prisoten v delu, ki se nanaša na pomen tehnološkega razvoja. V GS so posebej poudarili omogočanje in spodbujanje investicij v nove, zelene tehnologije, saj so ravno na področju tehnologije videli ključno priložnost v boju proti podnebnim spremembam: »Sprejeli bomo nov zakon o prednostnem umeščanju OVE v prostor, prenovili energetske in okoljske zakonodaje s ciljem olajšati izvajanje investicij ter spodbujali projekte na tistih tehnologijah, ki so bile v preteklosti zanemarjene«¹⁰. (Gibanje Svoboda, 2022: 19). Poudarili so, da je njihov program utemeljen na »[z]elenem preboju, ki ga bo omogočilo močno

9 Pomembno je poudariti, da v pričujoči analizi ne gre niti za primerjavo konkretnih javnopolitičnih ukrepov niti za študijo izvedljivosti le-teh.

10 V Gibanju Svoboda tudi omenjajo pravičnost v okviru zelenega prehoda, vendar je poudarek na pravičnosti veliko manjši kot pri Levici ali SD (glej: Gibanje Svoboda, 2022: 7).

vpeto gospodarstvo v mednarodne tokove. To bo omogočalo povečevanje dodane vrednosti slovenskega gospodarstva in s tem tudi več delovnih mest, ki ustvarjajo višjo dodano vrednost¹¹ (Gibanje Svoboda, 2022: 8).

Ekološka modernizacija se prepleta z administrativnim racionalizmom v delu, ki se nanaša na pomen tehnološkega razvoja v procesu zelenega prehoda. Na ravni delovanja države so predvideli vpeljavo zelenih obveznic, prek katerih bi financirali zeleni prehod. Poleg tega pa bi prilagodili tudi davke in prek davčnih olajšav spodbujali investicije v zeleni prehod (Gibanje Svoboda, 2022: 13). V ospredje so tudi postavili pomen prilagajanja zakonov »za večjo privlačnost vlaganj v razvoj digitalnih in zelenih zagonskih podjetij« (Gibanje Svoboda, 2022: 20). V skladu s smernicami EU so tudi obljubili oblikovanje posebnega Akcijskega načrta krožnega gospodarstva. V tem okviru so zapisali, da bo njihova prioriteta »spodbujanje inovativnih krožnih modelov proizvodnje z visoko dodano vrednostjo ter delitvene ekonomije« (Gibanje Svoboda, 2022: 19).

Poleg tega so izpostavili pomen sodelovanja s strokovnjaki in civilno družbo: »Sprejeli bomo zakon o vključevanju zainteresirane javnosti v oblikovanje in sprejemanje predpisov. Ob tem bomo ustrezno spremenili tudi področno zakonodajo, ki ureja delovanje političnih strank, vlade, državne uprave in Državnega zbora« (Gibanje Svoboda, 2022: 10). Zagovarjali so izvedbo referendumov glede izgradnje drugega bloka JEK (Gibanje Svoboda, 2022: 19). Na ta način so v program vpeljali tudi element demokratičnega pragmatizma.

Vse ključne rešitve v programu GS so predvsem osmišljene kot državne in tehnološke rešitve. V GS sledijo temeljnim okvirom, ki ga postavlja EU, saj v programu najdemo ravno prepletanje zelenega prehoda s povečevanjem konkurenčnosti gospodarstva, celotni imaginarij pa je skoncentriran na tehnološki razvoj, državno pomoč in podjetniške priložnosti. V tem kontekstu se diskurza ekološke modernizacije in trajnostnega razvoja prepletata z diskurzi administrativnega racionalizma, demokratičnega pragmatizma in deloma prometejstva.

11 V tem kontekstu se GS tudi približa prometejstvu in verjetju v tehnološko reševanje okoljske krize.

Slovenska demokratska stranka

V Slovenski demokratski stranki (SDS) so za izhodišče okoljske problematike in podnebnih sprememb vzeli čisto kalkulacijo stroškov in koristi ter zapisali, da je ceneje preprečiti okoljsko škodo, kot pa reševati posledice: »Odnos do okolja utemeljujemo na načelih previdnosti in preventive. Okoljsko škodo je ceneje in učinkoviteje preprečevati, kot zdraviti njene posledice« (SDS, 2022: odst. 89). Poudarili so, da so podnebne spremembe »ena od največjih in najbolj kompleksnih groženj človeštvu in okolju« (SDS, 2022: odst. 96) ter da mora Slovenija imeti »ambiciozne načrte za zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov, kar bo spodbudilo in tudi prisililo prehod v nizkoogljično družbo« (SDS, 2022: odst. 96).

Temelj za reševanje okoljske krize vidijo predvsem v razvoju novih tehnologij in sodelovanju z zasebnim sektorjem: »Izboljšanje odnosa do okolja dosegamo z ustreznimi vrednotami in ravnanjem, z do okolja prijaznim gospodarstvom in tehnologijami ter z ustreznim upravljanjem rabe prostora in ravnanja z odpadki« (SDS, 2022: odst. 16). Prepletenost zelenega prehoda in novih tržnih priložnosti je v programu SDS eksplicitno poudarjeno: »Za doseganje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva je potrebno vzpostaviti takšno gospodarsko okolje, ki bo omogočalo maksimalno izrabo znanja za inovacije proizvodov in storitev. Po drugi strani pa mora biti vse to usklajeno s trajnostnim razvojem, ohranjanjem okolja ter sledenjem najperspektivnejšim gospodarskim panogam in tehnologijam za načrtno krepitev tehnologij obnovljivih virov energije. Potrebno je podpirati tudi razvoj in uporabo energetske varčnih tehnologij« (SDS, 2022: odst. 66). V tem kontekstu okoljski program SDS-a temelji na prepletanju ekološke modernizacije, trajnostnega razvoja, prometejstva in ekonomskega racionalizma.

Rešitev okoljske krize vidijo tudi v spremembah vrednot¹² in zavesti ljudi: »Pozitiven odnos do okolja, ki pomeni, da si prizadevamo za zmanjševanje negativnih vplivov na živo in neživo naravo ter zmanjševanje sedanjih pritiskov na okolje. Izboljšanje odnosa do okolja dosegamo z ustreznimi vrednotami in ravnanjem, z do okolja prijaznim gospodarstvom in tehnologijami ter z ustreznim upravljanjem rabe prostora in ravnanja z odpadki« (SDS, 2022: odst. 16). K temu so dodali, da se v SDS zavzemajo za politike in ukrepe,

12 Zelo so tudi zanimive vrednote, na katerih naj bi temeljil program SDS: »Slovenski demokrati zato postavljamo v središče svojega programa naslednje vrednote: svobodo, človekovo dostojanstvo, pravičnost, solidarnost in domoljubnost ter pozitiven odnos do okolja« (SDS, 2022: odst. 10).

»s katerimi se bomo podnebnim spremembam prilagodili, prevzeli svoj del bremen iz mednarodnih dogovorov, izkoristili gospodarske priložnosti ter nenazadnje spreminjali vrednote in obnašanje ljudi« (SDS, 2022: odst. 96).

Program SDS je najbolj skop izmed vseh analiziranih programov glede okolja in okoljske krize, toda hkrati lahko razberemo temeljne idejne okvire, znotraj katerih predlagajo rešitve. Razvoj zelenih tehnologij in spodbujanje podjetništva so v ospredju.¹³

Nova Slovenija

Program stranke Nova Slovenija (NSi) je na področju ekologije in okoljevarstva zavezan tržnim in tehnološkim rešitvam. Že sam naslov poglavja, znotraj katerega obravnavajo probleme onesnaževanja, zelenega prehoda in varovanja okolja, je zelo zgovoren: »Zeleno socialno-tržno gospodarstvo«, znotraj katerega predlagajo rešitve za »odgovorni zeleni prehod« in za »solidarno in pravično družbo«. Če vemo, da je koncept socialno-tržno gospodarstvo nemški ordoliberalni koncept – tj. koncept nemških neoliberalcev, ki so zaprsegali na svetost konkurence in močne vladavine prava (za več o tem glej: Bonefeld, 2017; Mastnak, 2019a; Mastnak, 2019b) – potem lahko precej jasno razumemo okvir diskurzivne umeščenosti, ki ga ponuja program NSi.

Na začetku programa so zapisali, da je varstvo okolja in podnebja »zgodovinska naloga za sedanjost in prihodnost. Podnebne spremembe povzročajo ekološke, socialne in gospodarske posledice. Vsi smo odgovorni za dolgoročne učinke svojih dejanj in stališč, ki vplivajo na naše okolje in prihodnje rodove« (Nova Slovenija, 2022: 12). Kot ključni cilj je v programu stranke izpostavljeno varovanje okolja za prihodnje generacije. To pa lahko omogoči predvsem tehnološki razvoj. V programu eksplicitno piše, da NSi podpira »okolju prijazno proizvodnjo in zeleni razvoj z uporabo sodobnih tehnologij« (Nova Slovenija, 2022: 12).

V NSi so zagovarjali spremembo davčne zakonodaje zaradi olajšav za vlaganje v zelene tehnologije. Opisovali so, kako so v zadnjem mandatu naredili določene spremembe v davčni zakonodaji, ki naj bi prinesla olajšave »za vlaganja v zeleni in digitalni prehod za podjetja. To olajšavo je nujno uveljaviti tudi pri dohodninski obdavčitvi samostojnih podjetnikov«

13 Posebnost programa SDS je, da povezuje podnebno krizo z odkrito militarizacijo: »Pri tem lahko v prihodnosti v primeru relativne trajnosti, stopnji negativnih posledic ter obsežnosti v širši regiji tovrstne grožnje nacionalne varnosti hitro preidejo v druge oblike groženj, vključno z vojaško grožnjo« (SDS, 2022: odst. 97).

(Nova Slovenija, 2022: 11). Zagovarjali so, da bi reforma davčne politika odprla prostor in spodbudila podjetja »k vlaganju v raziskave in inovacije za zeleni prehod« (Nova Slovenija, 2022: 14). NSi je ravno tako kot enega izmed temeljev v svojem programu postavila spodbujanje krožnega gospodarstva. Zapisali so, da se zavzemajo za zmanjšanje količine odpadkov ter za vnovično uporabo le-teh in neškodljivo odlaganje. Cilj pa je zagotoviti pogoje za »učinkovito in delujoče krožno gospodarstvo« (Nova Slovenija, 2022: 12). V tem kontekstu so poudarjali pomen »industrijske simbioze« ter novih tehnologij in digitalizacije (Nova Slovenija, 2022: 14).

Prepletanje prometejstva in ekološke modernizacije se najbolj jasno kaže pri poudarjanju pomena JEK oz. izgradnje novega bloka jedrske elektrarne v Krškem¹⁴. Investicijo v JEK 2 vidijo kot priložnost za zaslužek, saj naj bi bili nove tehnologije in zelenjenje kapitalizma predvsem namenjeni gospodarski rasti in razvoju. Po drugi strani tudi predlagajo specifično obliko financiranja, v kateri bi država morala odigrati ključno vlogo. Ideja, ki jo predlagajo, je, da se prihranki »Slovencev« uporabijo za izgradnjo JEK 2 – na ta način bi dobili množico malih vlagateljev, ki bi tako lahko »oplemeniti[li] svoje prihranke« (Nova Slovenija, 2022: 13).

Po drugi strani pa program NSi, tako kot programi večine strank, predvideva tudi izvedbo referendumov in širše ljudsko-demokratsko odločanje o tej pomembni temi. Čeprav so se zavzemali za referendum o JEK 2, pa v NSi precej skeptično gledajo na sodelovanje nevladnih okoljskih organizacij v načrtovanju in implementaciji ukrepov na področju varovanja okolja in narave. V programu so izpostavili, da se projekti in investicije v obnovljive vire energije »ne morejo realizirati zaradi zamudnih upravnih in nerazumnih okoljevarstvenih zahtev. Vloga nevladnih organizacij je pri varovanju okolja pomembna, vendar je potrebno preseči zakonsko ureditev, ki tem organizacijam omogoča zaviranje projektov brez tehtnih argumentov« (Nova Slovenija, 2022: 13). Ob tem pa so poudarjali tudi pomen spremembe razmišljanja in zavesti (Nova Slovenija, 2022: 12).

V programu NSi so tako predvsem tehnološke inovacije in spodbujanje le-teh z davčnimi spodbudami in olajšavami. Nekateri elementi demokratičnega pragmatizma so bolj kot ne omejeni zgolj na vprašanje izgradnje JEK 2, pri čemer pa je sprememba zavesti predvsem mišljena kot sprememba zavesti k širitvi tržnih in tehnoloških inovacij v okviru reševanja okoljske krize.

14 Za podrobno analizo prisotnosti in pomena jedrske energije v predvolilnih programih slovenskih političnih strank leta 2022 glej: Bauman, 2025.

Socialni demokrati

Socialni demokrati (SD) so v obsežnem programu podrobno predstavili svoje rešitve za okoljsko krizo. Zapisali so, da je njihov cilj znižati emisije toplogrednih plinov, tako da Slovenija postane do leta 2050 podnebno nevtralna država. Poleg tega pa so – v maniri diskurza administrativnega racionalizma – tudi eksplicitno poudarili potrebo, da se vse različne javne politike poveže in vključi v boj zoper podnebne spremembe (Socialni demokrati, 2022: 192).

V SD so opozarjali na pomen »pravičnega zelenega prehoda«, pri čemer tega koncepta niso omejili zgolj na okoljsko problematiko, temveč so ga povezali tudi s širšimi družbenimi spremembami; uokvirili so ga v potrošniški imaginarij in vključili v krožno gospodarstvo: »Bistvo pravičnega prehoda v širšem pomenu temelji na spreminjanju potrošniških vedenjskih vzorcev, da kot družba spodbujamo uporabo virov in proizvodov, ki manj obremenjujejo okolje in zdravje. To lahko naredimo z ustrezno zakonodajo, pa tudi z davčno politiko in zagotavljanjem pravice potrošnika do obveščenosti« (Socialni demokrati, 2022: 49).

S precej potrošniško opredeljenim zelenim prehodom so povezali tudi krožno gospodarstvo: »Že sedaj poznamo različne posebne ureditve, ki spodbujajo krožno gospodarstvo in prehod v zeleno razogljičeno družbo. Primeri ureditve se razlikujejo, temeljijo pa na obveščenosti potrošnikov o resničnih posledicah njihovih ravnanj in resničnih lastnostih izdelkov« (Socialni demokrati, 2022: 49). Podporo krožnemu gospodarstvu so utemeljevali predvsem v perspektivi razvoja novih, bolj zelenih tehnologij in izdelkov ter novih tržnih priložnostih za podjetja: »Te priložnosti je treba izkoristiti, ker bodo sicer slovenska podjetja in infrastrukturni projekti financirali le tuje rešitve in produkte za zmanjševanje obremenjevanja okolja« (Socialni demokrati, 2022: 154).

V SD vidijo v zelenem prehodu »veliko razvojno priložnost za državo« (Socialni demokrati, 2022: 193). Zapisali so, da je potrebno oblikovanje »učinkovitih spodbud za prenovo industrije in prestrukturiranje gospodarstva v smeri zelene, krožne in digitalne ekonomije – analiza in prenovitev sistema spodbud, ki je za današnji čas in stanje okolja neustrezen in subvencionira tudi okolju škodljive prakse« (Socialni demokrati, 2022: 142). Vloga države naj bi bila, da »podjetjem olajša zeleni prehod z nizkimi stroški financiranja«. Zato so predlagali novi »posojilni sklad v obsegu 150 milijonov evrov za posojila z nizkimi obrestnimi merami« s ciljem spodbujanja investicij v »obnovljive vire energije, učinkovito rabo energije in ukrepe za zeleno poslovanje z nižjimi okoljskimi bremeni« (Socialni demokrati, 2022: 49).

Vključitev okoljskih tematik v formalno in neformalno izobraževanje so videli kot temelj spremembe zavesti v smeri doseganja »trajnostnega upravljanja z okoljem in naravnimi viri« (Socialni demokrati, 2022: 204). Sodelovanje s civilno družbo, javnostjo in eksperti je posebej poudarjeno v programu v okviru vzpostavitve Sveta za naravo, ki naj bi bil posvetovalno telo, ki bi naj imel pristojnost nadzora nad »učinkovitim izvajanjem ukrepov, predpisov in politik«. Še več, v kontekstu demokratičnega pragmatizma so v SD poudarjali pomen strokovne javnosti in možnosti sodelovanja različnih akterjev.¹⁵ Zavzemali so se za to, da bodo strokovnjaki dobili vlogo in mesto v »izvajalskih, strokovnih ali nadzornih organih javnih zavodov varstva narave, vključno z državnimi upravljavci zavarovanih območij. Opolnomočili bomo naravovarstveni nevladni sektor in z njim aktivno sodelovali«¹⁶ (Socialni demokrati, 2022: 200–201). Zato je posebej poudarjen pomen vključevanja javnosti v procesu priprave zakonodajnih predlogov ter tudi moč in vloga stroke pri pripravi javnih politik (Socialni demokrati, 2022: 206).

V programu SD se jasno kaže, da sta trajnostni razvoj in ekološka modernizacija strankina temeljna okoljska diskurza, pri čemer pa poudarjajo pomen spreminjanja mišljenja in zavesti, sodelovanje z drugimi akterji (diskurz demokratičnega pragmatizma) ter delovanje strokovnjakov v javni upravi (administrativni racionalizem).

Levica

Levica kot stranka, ki se deklarira kot rdeče-zelena, ponuja zelo veliko različnih rešitev, s katerimi naj bi preprečili podnebni zlom. Levica vzroke in razloge za podnebno krizo vidi v samem kapitalističnem produkcijskem načinu. Zapisali so, da je podnebna kriza v bistvu »kriza sistema, kriza kapitalizma /.../ Ogromno količino materialnih odpadkov, ki jih ta gospodarski model proizvaja, in breme okoljske sanacije netrajnostnega in izkoriščevalskega ravnanja neodgovorno prenaša na prihodnje generacije. Kapitalistična rast za vsako ceno predstavlja eksistenčno grožnjo tako človeštvu kot drugim živalskim in rastlinskim vrstam in ekosistemom« (Levica, 2022:

15 Jedrska energija je pripoznana kot pomembna v zelenem prehodu in razogljčenju ter tudi preverbe podpore za projekt JEK 2 na referendumu (Socialni demokrati, 2022: 97).

16 V tem kontekstu so izpostavljali pomen »opolnomočenja strokovnih sodelavcev« v javni upravi (Socialni demokrati, 2022: 206).

122). Takšna zavezanost diskurzu zelene politike Levico loči od preostalih analiziranih strank.

Podobno kot v programu SD so tudi v Levici izpostavljali pomen pravičnega zelenega prehoda, ki mora upoštevati tako okoljske kot socialne dimenzije. Posebej so povezovali zeleni prehod s pravičnostjo in zapisali, da mora priti do »pravične podnebne tranzicije«, zato tudi govorijo o načelih »okoljske pravičnosti, ekološke demokracije, načelu previdnosti in načelu ‘onesnaževalec naj plača’ ter pravičnosti do prihodnjih generacij« (Levica, 2022: 128). Poudarili so oblikovanje nacionalne razvojne strategije, katere del bo tudi pravični zeleni prehod. Javne investicije bi namreč morale biti usmerjene »v pravični zeleni prehod, socialno infrastrukturo in spodbujanje tehnološkega razvoja« (Levica, 2022: 17). Vendar so si ta pravični prehod predstavljali bistveno drugače kot ostale stranke, predvsem precej manj tehnicistično.

V okviru diskurza administrativnega racionalizma so v Levici predlagali precej drugačne ukrepe kot preostale stranke. Izpostavili so, da morajo biti okoljske tematike vključene v vse državne politike: »Dolgoletno zaposlavljanje varstva okolja in varstva narave je mogoče prekiniti le tako, da obe področji skupaj z integralnim podnebnim ukrepanjem postaneta temeljna cilja vseh državnih in lokalnih politik« (Levica, 2022: 128). Hkrati so se zavzemali za spremembo davčne zakonodaje, in sicer tako, da bi »ukinili davčne olajšave za uporabnike fosilnih goriv«, za vnovično uvedbo davka na luksuzna vozila, saj so to vozila, ki najbolj škodujejo okolju, ter tudi za uvedbo davka na letalska goriva (Levica, 2022: 120). Zavzemali so se za oblikovanje sklada, iz katerega bi se financirale zelene investicije na ravni EU in ki bi ga financirala Evropska centralna banka (Levica, 2022: 164).

V programu so – poleg nekaterih sistemskih sprememb – poudarjali tudi spremembe na ravni zavesti oz. mišljenja. Zavzeli so se za večji »obseg izobraževanja o vzrokih in posledicah podnebnih sprememb na vseh ravneh izobraževanja ter financiranja vseh znanstvenih področij s ciljem iskanja optimalnega in pravičnega prehoda v brezogljično družbo« (Levica, 2022: 124). Diskurz demokratičnega pragmatizma je izjemno močno poudarjen, saj veliko poudarjajo sodelovanje s stroko in nevladnimi organizacijami, javnostjo in državljani. V Levici so se zavzeli za večjo vlogo nevladnih organizacij in civilne družbe v fazi sprejemanja in implementacije ukrepov na področju okolja. Zapisali so, da so okoljske nevladne organizacije in civilna družba »ključni varuhi skupnega, narave in okolja« ter da jih mora zato vsaka vlada in politika »poslušati, spoštovati in omogočati njihovo delovanje« (Levica, 2022: 128).

Levica je okoljski del programa tako oblikovali predvsem okoli dveh diskurzov: zelene politike in trajnostnega razvoja. K tema dvema diskurzoma so dodali še pomen sodelovanja z drugimi akterji (demokratski pragmatizem), diskurz zelene zavesti in administrativnega racionalizma.

Okoljski diskurzi slovenskih političnih strank v kontekstu evropeizacije: podobnosti in razlike

Podrobna analiza temeljnih konceptov in ključnih besed v programih petih izbranih političnih strank nam razkriva, da v političnih programih lahko identificiramo dejansko vse diskurze, kot jih teoretsko osmisli Dryzek, razen preživetljenizma. Poudarki tehnološkega razvoja, potreba po spreminjanju delovanja države na različne načine, predvsem pa v smeri spodbujanja novih zelenih tehnoloških inovacij in vključevanja novih načinov sodelovanja drugih akterjev, različni načini spreminjanja zavesti in oblike izobraževanja, poudarjanje trajnostnega razvoja in etične rasti, tehnološki razvoj kot temelj večje konkurenčnosti gospodarstva itd., kažejo na to, da v programih izbranih političnih strank obstajata heterogenost in bogastvo okoljskih diskurzov (v Tabeli 7.2 prikazujemo ključne tematike v programih strank in ključnih akterjev v okoljskih diskurzih izbranih strank).

Toda obstoj množice različnih diskurzov še ne pomeni, da so vsi enako prisotni ali enako pomembni. V programih stranke gradijo okoljske diskurze okoli različnih ključnih besed in konceptov. V tem kontekstu je uporabno vpeljati razlikovanje med temeljnimi okoljskimi diskurzi in podpornimi okoljskimi diskurzi. Podrobnejši pregled programov petih izbranih strank nam razkriva, da prevladujeta predvsem dva diskurza: trajnostni razvoj in ekološka modernizacija. Na ta dva temeljna diskurza se potem vežejo še preostali okoljski diskurzi, med katerimi prevladujeta demokratični pragmatizem in administrativni racionalizem. V Tabeli 7.3 povzemamo različne okoljske diskurze, ki se pojavljajo v programih izbranih političnih strank, pri čemer razlikujemo med temeljnimi in podpornimi diskurzi znotraj strankarskih programov.

Tabela 7.2: Pregled ključnih tematik in akterjev v zelenem prehodu v strankarskih programih

Stranka	Ključne tematike	Akterji
Gibanje Svoboda	Trajnostni razvoj, zeleni energetski prehod, zeleni preboj, OVE, zmanjšanje vloge plina, jedrska energija - referendum, krožno gospodarstvo, tehnologija, zmanjšanje ogljičnega odtisa	Vlada, civilna družba, eksperti, državljani
Slovenska demokratska stranka	Vrednote, do okolja prijazne tehnologije, raba prostora, ravnanje z odpadki, trajnostni razvoj, konkurenčnost, OVE, energetsko varčne tehnologije, biotska raznovrstnost, kakovost okolja, preventiva, grožnja podnebnih sprememb, gospodarske priložnosti, jedrska energija, trajnost prometa, naravne nesreče, sonaravni razvoj, nizkoogljična družba	Vlada, podjetja, eksperti
Nova Slovenija	Tehnologija, referendum, zeleni prehod, varovanje podnebja, JEK II, OVE, nove oblike financiranja, krožno gospodarstvo, energetska suverenost, inovacije, zmanjšanje TGP, čista pitna voda, ravnanje z odpadki, elektrifikacija prometa, hidroelektrarne	Vlada, podjetja
SD	Podnebna nevtralnost, podnebni zakon, resolucija, vladna služba za podnebne spremembe, izobraževanje, zeleni energetski prehod, trajnost, vzdržnost, OVE, hidroelektrarne, energetska učinkovitost, pametna omrežja, referendum o NEK 2, energetska sanacija, zelena mobilnost, učinkovito upravljanje, javni in dostopni JPP, trajnostno upravljanje, zaščita narave, odgovorno ravnanje z vodo, okoljska pismenost, krožno gospodarstvo, varna hrana, trajnostno kmetijstvo	Vlada, država, civilna družba, državljani
Levica	Globalno segrevanje, zmanjšanje emisij TPG, OVE, sklad za razpgljičevanje, podnebna pravičnost, energetska tranzicija, ohranjanje narave, izkoriščanje okolja, zdravo življenjsko okolje, demokratizacija postopkov, zaščita zelenih površin, JPP, podpora kmetijstvu, preskrba s hrano, dobrobit živali	Vlada, civilna družba, eksperti, državljani

Vir: Avtor na podlagi programov političnih strank.

Tabela 7.3: Okoljski diskurzi v strankarskih programih na državnozborskih volitvah 2022

	Temeljni okoljski diskurzi	Podporni okoljski diskurzi
GS	Trajnostni razvoj Ekološka modernizacija	Administrativni racionalizem Demokratski pragmatizem Prometejstvo
SDS	Ekološka modernizacija Trajnostni razvoj Prometejstvo	Ekonomski racionalizem Administrativni racionalizem Zelena zavest Prometejstvo
Nsi	Ekološka modernizacija Trajnostni razvoj Prometejstvo	Demokratski pragmatizem
SD	Ekološka modernizacija Trajnostni razvoj	Zelena zavest Demokratski pragmatizem Administrativni racionalizem
Levica	Zelena politika Trajnostni razvoj	Zelena zavest Demokratski pragmatizem Administrativni racionalizem

Vir: Avtor na podlagi programov političnih strank.

Zavezanost trajnostnemu razvoju in ekološki modernizaciji med političnimi strankami ne preseneča. Gre za diskurza, ki v ospredje postavljata reprodukcijo kapitalizma, le da v pogojih »zelenjenja« kapitalizma, ki ga dopolnjujejo tehnično znanje in tehnološki razvoj. Gre za iskanje pragmatičnih in izvedljivih ukrepov. V tem kontekstu »zeleni prehod« dojemajo kot nujen, toda hkrati predstavlja tudi dobro poslovno priložnost, brez radikalnih sprememb v samem produkcijskem načinu. To je razvidno iz mnogoterih poudarkov glede tega, da zeleni prihod prinaša tudi nove priložnosti za izboljšanje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva.

Posebnost, ki jo lahko opazimo, je tudi ta, da tri stranke prisegajo na koncept krožnega gospodarstva. Krožno gospodarstvo nastopa kot osrednji ali vsaj pomemben koncept v programih Gibanja Svoboda, NSi in SD. V programu SDS ne govorijo eksplicitno o krožnem gospodarstvu, vendar se njihove rešitve ravno tako osredinijo predvsem na tržno-tehnološko reševanje okoljske krize. V programu stranke Levica krožno gospodarstvo ni omenjeno. Vendar pa na splošno prevladujejo diskurzi, ki v ospredje postavljajo omejitve, ki nam jih nalaga okolje, in pa spodbujanje tehnoloških inovacij. Na omejitve, ki obstajajo in zaradi katerih se moramo truditi, da jih ne presežemo, se najboljše in najlažje odzivamo z razvojem tehnologij, ki bodo bolj »zelen« in s katerimi bomo odpravili uporabo fosilnih goriv.

Poleg sodelovanja države in zasebnega sektorja pri tehnoloških rešitvah in pri zeleni rasti kot podporne diskurze najdemo predvsem različne oblike administrativnega racionalizma in demokratičnega pragmatizma. To se kaže skozi poudarjanje pomena delovanja državnih uradnikov, stroke ter sodelovanja z zeleno »civilno družbo« zaradi pridobivanja soglasja za konkretne ukrepe in za legitimiranje javnih politik, ki pa se osredotočajo predvsem na tehnološke inovacije. Najbolj jasen odpor večjemu sodelovanju civilne družbe najdemo v programu NSi, medtem ko v programu SDS civilna družba na področju okolja sploh ni omenjena. K temu lahko dodamo tudi pogost poudarek, da je za doseg ciljev potrebna sprememba zavesti, kar naj bi se doseglo predvsem skozi izobraževanje.

Dve stranki, ki nekoliko izstopata iz teh temeljnih determinant, sta SD in Levica. Obe stranki bolj jasno izpostavljata omejitve in probleme v obstoječem produkcijskem načinu, ki pa se jih lotevata precej kontradiktorno. V SD promovirajo »zeleno zavest«, kar je precej v skladu z zatonom socialdemokracije v Evropi in svetu, ko so vsa protislovja kapitalizma postala reducirana na spremembo zavesti, brez naslavljanja strukturnih protislovij in strukturnih določitev okoljske krize znotraj kapitalističnega produkcijskega načina. V programu Levice izvore okoljskih problemov iščejo v samem kapitalističnem produkcijskem načinu in tudi utemeljujejo nemožnost »zelenega« kapitalizma. Vendar Levica ne ponudi jasne nekapitalistične zelene alternativne vizije družbe, razen ustaljenih ukrepov tehnološkega samoodrekanja in dodatne obdavčitve (fosilnega) kapitala.

Tehnološki razvoj in zelena rast, ki ju podpirajo tehnokracija, sodelovanje s civilno družbo ter zelena zavest, tvorijo diskurzivne okvire okoljskih programov izbranih strank. Edina parlamentarna stranka, ki odstopa od tega, je Levica. V tem kontekstu je razvidno, da so hegemonski diskurzi v programih izbranih strank zelo usklajeni s hegemonskimi okoljskimi diskurzi na ravni EU. Jasno se kaže, da EU določa tempo in smer zelenega prehoda skozi različne subvencije, posojila in nepovratna sredstva za konkretne javne politike, hkrati pa tudi določa idejni okvir, znotraj katerega se iščejo konkretne rešitve. V tem okviru je treba razumeti tudi zavezanost k zelenjenju kapitalizma med strankami, ki imajo v slovenski strankarski areni najpomembnejšo vlogo, ter tudi preslikavo hegemonskih okoljskih diskurzov z ravni EU.

Sklep

Analiza okojskih diskurzov in političnega imaginarija političnih programov za državnozborske volitve leta 2022 petih slovenskih političnih strank je pokazala širino in heterogenost okoljskih diskurzov v strankarski areni, hkrati pa tudi precejšnjo podobnost in prekrivanje med temeljnimi okoljskimi diskurzi. V tej luči smo tudi pokazali, da sta prevladujoča dva diskurza: trajnostni razvoj in ekološka modernizacija, ki ju najpogosteje podpirajo diskurz prometejstva, demokratični pragmatizem, administrativni racionalizem.

Tudi koalicijska pogodba nove vlade, ki so jo oblikovali GS, SD in Levica, ostaja močno zavezana tehnološkim rešitvam. V poglavju, ki se ukvarja z okoljsko krizo in ki nosi naslov *Zeleni preboj*, so najbolj poudarjeni nove tehnologije (obnovljivi viri energije), podjetništvo, digitalizacija, nova infrastruktura ipd. Poleg tega v poglavju *Nizkoogljično in digitalizirano gospodarstvo* najdemo nekaj dodatnih poudarkov, ki najbolj jasno poudarjajo vpeljavo ekološke modernizacije skozi model krožnega gospodarstva in »inovativnih krožnih modelov proizvodnje z visoko dodano vrednostjo« (Vlada Republike Slovenije, 2022: 63). Že dejstvo, da so se okoljski ukrepi znašli v poglavju o digitaliziranem gospodarstvu, kaže temeljno usmeritev nove vlade: tehnološko usmerjene rešitve – s sodelovanjem države zaradi financiranja in legitimiranja odločitev – in v dialogu s civilno družbo. Krovnega diskurza zelenega radikalizma in zelene politike v koalicijski pogodbi ni zaslediti.

Okoljski diskurzi parlamentarnih političnih strank v Sloveniji so zelo določeni z diskurzivnim okvirom, ki prevladuje na ravni EU. Pomen vpliva EU in evropeizacije ter konvergence v politikah in idejnem okviru na področju okolja je razviden v hegemoniji enakih okoljskih diskurzov na ravni EU in med slovenskimi parlamentarnimi strankami. Gre za hegemonijo trajnostnega razvoja in ekološke modernizacije, ki stremi k zelenjenju kapitalizma, ki pa je produkcijski način, ki je zavezan čezmernemu izkoriščanju narave zaradi profitne usmerjenosti. V tem kontekstu bi se lahko kmalu izkazalo, da so tehnološko-podjetniške rešitve za zelenjenje kapitalizma vendarle premalo za preprečitev podnebne zloče v strukturnih razmerah konkurenčnih tržnih pritiskov reprodukcije kapitalistične akumulacije (glej: Foster, 2002; Burkett, 2006; Brand, 2016; Goldstein, 2018; Brand in Wissen, 2022) in da gre v teh okvirih predvsem za »okoljizem bogatih« (Dauvergne, 2016), ki ne prinaša nujnih sprememb. Kdaj, kako in če bodo slovenske stranke našle moč za diskurzivne inovacije na področju okolja, kar bi pomenilo tudi inovacije na področju okoljskih politik, ki bi šle tudi onkraj reprodukcije bolj zelenega kapitalizma, ki ga promovira EU, ostaja odprto vprašanje.

Literatura

- Bauman, Sara (2025): Jedrska energija v predvolilnih programih slovenskih političnih strank na državnozborskih volitvah 2022. V: Meta Novak (ur.), Volitve v državni zbor 2022, 191–210. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Beck, Ulrich (2001): Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno. Ljubljana: Krtina.
- Bonefeld, Werner (2017): *The Strong State and the Free Economy*. London, New York: Rowman & Littlefield International.
- Brand, Ulrich (2016): Green Economy, Green Capitalism and the Imperial Mode of Living: Limits to a Prominent Strategy, Contours of a Possible New Capitalist Formation. *Journal of Nanjing Forestry University (Humanities and Social Sciences Edition)* 61 (1): 81–91.
- Brand, Ulrich in Marcus Wissen (2022): *Imperialni način življenja*. Vsakdanje življenje in ekološka kriza kapitalizma. Ljubljana: Inštitut za ekologijo; Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Braun, Mats (2016): *Europeanization of Environmental Policy in the New Europe: Beyond Conditionality*. London: Routledge.
- Burkett, Paul (2006): *Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy*. Boston: Brill.
- Cotton, Matthew (2015): Stakeholder perspectives on shale gas fracking: a Q-method study of environmental discourses. *Environment and planning A-Economy and Space* 47 (9): 1944–1962.
- D'Alisa, Giacomo (ur.), Federico Demaria (ur.), in Giorgos Kallis (ur.) (2019): *Odrast: besednjak za novo dobo*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Dauvergne, Peter (2016): *Environmentalism of the rich*. Cambridge: MIT Press.
- Doulton, Hugh in Katrina Brown (2009): Ten years to prevent catastrophe? Discourses of climate change and international development in the UK press. *Global Environmental Change* 19: 191–202.
- Dryzek, John S. (2018): *Politika zemlje: okoljski diskurzi*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Eckersly, Robyn (2019): *Zelena država: premišljanje demokracije in suverenosti*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Eckert, Eva in Oleksandra Kovalevska (2021): Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal. *Journal of Risk and Financial Management* 14 (2): 80.
- Evropska komisija (2001): *Communication from the Commission. A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development (Commission's proposal to the Gothenburg European Council)*,

- COM(2001)264final.Bruselj, 15. 5. 2001. Dostopno prek <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0264&from=EN>, 10. 11. 2022.
- Evropska komisija (2005): Communication to the spring European Council. Working together for growth and jobs. A new start for the Lisbon Strategy. Communication from President Barroso in agreement with Vice-President Verheugen {SEC(2005) 192} {SEC(2005) 193}. COM(2005) 24 final. Bruselj, 2. 2. 2005. Dostopno prek <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0024:FIN:en:PDF>, 10. 11. 2022.
- Evropska komisija (2010): Sporočilo Komisije. Evropa 2020 Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. COM(2010) 2010 konč. Bruselj, 3. 3. 2010. Dostopno prek <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=en>, 10. 11. 2022.
- Evropska komisija (2015): Sporočilo Komisije Evropskemu Parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Zaprtje zanke – akcijski načrt EU za krožno gospodarstvo. COM(2015) 614 final. Bruselj, 2. 12. 2015. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF, 10. 11. 2022.
- Evropska komisija (2019): Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Evropskemu svetu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij. Evropski zeleni dogovor. COM(2019) 640 final. Bruselj, 11. 12. 2019. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF, 10. 9. 2022.
- Evropska komisija (2020): Sporočilo Komisije Evropskemu Parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Novi akcijski načrt za krožno gospodarstvo Za čistejšo in konkurenčnejšo Evropo. COM(2020) 98 final. Bruselj, 11. 3. 2020. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed71a1.0010.02/DOC_1&format=PDF, 10. 11. 2022.
- Evropski svet (2000): Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions. Dostopno prek https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, 10. 11. 2022.
- Fairclough, Norman (2010): Critical Discourse Analysis The Critical Study of Language. London, New York: Routledge.
- Fairclough, Norman in Phil Graham (2010): Marx as a critical discourse analyst: the genesis of a critical method and its relevance to the critique of global capital. V: Norman Fairclough (ur.), Critical Discourse Analysis The Critical Study of Language, 301–346. London, New York: Routledge.
- Featherstone, Kevin (ur.) in Claudio M. Radaelli (ur.) (2003): The Politics of Europeanization. Oxford: Oxford University Press.

- Fink Hafner, Danica in Matej Knep (2015): Factors affecting green party development: explaining the decline of green parties in Slovenia. *Revista româneă de științe politice* 15 (1): 129–158.
- Fink Hafner, Danica, Matej Knep in Meta Novak (2015): The Slovenian Greens: from early success to long-term failure. Ljubljana: Faculty of Social Sciences.
- Fink Hafner, Danica, Meta Novak in Matej Knep (2017): Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Foster, John Bellamy (2002): *Ecology Against Capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Foster, John Bellamy (2020): *The Return of Nature: Socialism and Ecology*. New York: Monthly Review Press.
- Genovese, Andrea in Mario Pansera (2021): The Circular Economy at a Crossroads: Technocratic Eco-Modernism or Convivial Technology for Social Revolution? *Capitalism, Nature, Socialism* 32 (2): 95–113.
- Goldstein, Jesse (2018): *Planetary Improvement. Cleantech Entrepreneurship and the Contradictions of Green Capitalism*. Cambridge: MIT press.
- Gustafsson, Karin M. (2013): Environmental discourses and biodiversity: the construction of a storyline in understanding and managing an environmental issue. *Journal of Integrative Environmental Sciences* 10 (1): 39–54.
- Jordan, Andrew J. (2005): *Environmental Policy in Europe*. London: Routledge.
- Kallis, Giorgos, Susan Paulson, Giacomo D'Alisa in Federico Demaria (2020): *The Case for Degrowth*. Cambridge, Medford: Polity Press.
- Kallis, Giorgos, Federico Demaria in Giacomo D'Alisa (2019): Uvod: Odrast. V: Giacomo D'Alisa (ur.), Federico Demaria (ur.) in Giorgos Kallis (ur.), *Odrast: besednjak za novo dobo*: 31–49. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ladi, Stella (2005): Europeanisation and Environmental Policy Change. *Policy and Society* 24 (2): 1–15.
- Machin, Amanda (2019): Changing the story? The discourse of ecological modernisation in the European Union. *Environmental Politics* 28 (2): 208–227.
- Mastnak, Tomaž (2019a): *Črna internacionala: vojna, veliki biznis in vpeljava neoliberalizma*. Prvi zvezek. Ljubljana: založba /*cf.
- Mastnak, Tomaž (2019b): *Črna internacionala: vojna, veliki biznis in vpeljava neoliberalizma*. Drugi zvezek. Ljubljana: založba /*cf.
- Ossewaarde, Marinus in Roshnee Ossewaarde-Lowtoo (2020): The EU's Green Deal: A Third Alternative to Green Growth and Degrowth? *Sustainability* 12 (23): 9825.
- Reisigl, Martin in Ruth Wodak (2015): The discourse-historical approach (DHA). V: Ruth Wodak (ur.) in Michael Meyer (ur.), *Methods of critical discourse studies*, 23–61. Los Angeles, London, New Delhi: Sage.

- Samper, Juan Antonio, Amanda Schockling in Mine Islar (2021): Climate Politics in Green Deals: Exposing the Political Frontiers of the European Green Deal. *Politics and Governance* 9 (2): 8–16.
- Schunz, Simon (2022): The 'European Green Deal' – a paradigm shift? Transformations in the European Union's sustainability meta-discourse. *Political Research Exchange* 4 (1).
- Takahashi, Bruno in Mark Meisner (2012): Environmental Discourses and Discourse Coalitions in the Reconfiguration of Peru's Environmental Governance, *Environmental Communication: A Journal of Nature and Culture* 6 (3): 346–364.
- Todor, Arpad (ur.) in Florența Elena Helepciuc (ur.) (2021): Europeanization of Environmental Policies and their Limitations. *Capacity Building*. Cham: Springer.
- van Eck, Christel W. in Peter H. Feindt (2022): Parallel routes from Copenhagen to Paris: climate discourse in climate sceptic and climate activist blogs. *Journal of Environmental Policy & Planning* 24 (2): 194–209.

Viri

- Gibanje svoboda (2022): Zaslužimo si. Volilni program 2022. Dostopno prek https://gibanjesvoboda.si/wp-content/uploads/2022/03/SVOBODA_volilni-program.pdf, 8. 11. 2022.
- Levica (2022): Prihodnost za vse, ne le za peščico. Program stranke Levica za državnozborske volitve 2022. Dostopno prek <https://www.levica.si/wp-content/uploads/2022/03/levica-program-2022-online.pdf>, 8. 11. 2022.
- Nova Slovenija (2022): Verjamemo v sodelovanje: Predlog vladnega programa 2022–2026. Dostopno prek <https://nsi.si/wp-content/uploads/2021/11/programNSi-2022-2026-predlog.pdf>, 8. 11. 2022.
- Slovenska demokratska stranka (SDS) (2022): Program. Dostopno prek <https://www.sds.si/sites/default/files/inline-images/Programs-SDS.pdf>, 8. 9. 2022.
- Socialni demokrati (2022): Drugače. Načrt velikih sprememb za razvojno desetletje do leta 2030. Dostopno prek https://socialnidemokrati.si/wp-content/uploads/2022/02/sd_drugace_2022.pdf, 8. 11. 2022.
- Vlada Republike Slovenije (2022): Program za delo koalicije 2022 – 2026. Gibanje Svoboda, SD, Levica. Programski del koalicijskega dogovora. Dostopno prek https://www.gov.si/assets/vlada/Vlada_predstavitev_dokumenti/Koalicijski-dogovor-2022-2026-Programski-del-18.5.2022.pdf, 8. 11. 2022.